

Gdańsk, 24.10.2024 r.

dr hab. Anna Machnikowska, prof. UG
Katedra postępowania cywilnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Gdański

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pana mgr Cezarego Dzierzbickiego *Natura prawna orzeczeń dotyczących nieruchomości w postępowaniu nieprocesowym* (Warszawa 2024, ss. 370), sporządzona w związku z uchwałą nr 567 Rady Naukowej Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 17 czerwca 2024 r., w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne.

I. Wybór tematu rozprawy

Wybór tematu rozprawy jest trafny. Odnosi się do aktualnej problematyki, istotnej dla teorii prawa postępowania cywilnego i dla praktyki sądowej. Perspektywę badawczą dla rozwoju prawa poszerza, dokonana w dysertacji, weryfikacja stosowanych przez ustawodawcę rozwiązań koncepcyjnych i legislacyjnych, z niejednolitym - dla części omawianych zagadnień - stanowiskiem jurysprudencji oraz zmieniającą się, w niektórych jej treściach, linią orzecniczą Sądu Najwyższego. Wartość ta jest szczególnie widoczna, gdy treść rozprawy włącza się w dyskusję doktryny poprzez nowe argumenty na rzecz jednego ze stanowisk sporu lub poprzez skupienie uwagi na potrzebie poszerzenia zakresu debaty. Wypowiedzi te są bowiem umocowane w pogłębionej, krytycznej analizie teorii: funkcji i celu postępowania cywilnego, a także w badaniach komparatystycznych. Jeżeli towarzyszy temu reprezentatywne badanie akt sądowych, niektóre z wniosków uzyskują dodatkowy punkt odniesienia.

Kryteria prawidłowej identyfikacji wspólnych i endemicznych cech orzeczeń wydawanych w trybie postępowania nieprocesowego, w sprawach dotyczących nieruchomości są kluczowe dla takich kwestii jak m.in. zakres kognicji sądu; przesłanki inicjatywy sądu i działania z urzędu; prawa i obowiązki procesowe uczestników postępowań; elementy orzeczenia i jego uzasadnienia; przesłanki wydawania postanowień: wstępnych, częściowych i uzupełniających; przysługujący uczestnikom w poszczególnych stanach faktycznych i prawnych rodzaj środków prawnych względem orzeczeń, łączenie i rozdzielenie spraw oraz typ skutków prawnych orzeczeń.

Zagadnienia te zyskują dodatkową rangę, w kontekście przedmiotu orzeczeń jakim są prawa i obowiązki dotyczące nieruchomości, w tym przede wszystkim łączące się z prawem własności i ograniczonymi prawami rzeczowymi. Prawa te cechują się: wieloelementową treścią, kształtowaną także przez klauzule generalne, szerokim zakresem ochrony, który wchodzi w relacje, w przypadku omawianych w rozprawie postępowań, z prawem rodzinnym, spadkowym, lokalowym. Istotną rolę dla części tych postępowań pełnią również takie instytucje jak współwłasność i współposiadanie. Znaczenie ma także zakres związania sądu wnioskiem, z uwagi na skutki prawne niektórych z omawianych postępowań, w tym zasady charakteryzujące postępowanie wieczystoksięgowe.

II. Stan badań

Wstęp rozprawy zawiera krótką informację o stanie badań krajowej jurysprudencji stwierdzając brak kompleksowego ujęcia „prawnej natury” orzeczeń dotyczących nieruchomości wydawanych w postępowaniu nieprocesowym, ze względu na traktowanie tego zagadnienia dotychczas fragmentarycznie lub w bardzo ogólnym ujęciu (s.15 rozprawy). Nie skonkretyzowano innych przesłanek przemawiających za krytyczną analizą obowiązujących przepisów oraz wypowiedzi nauki prawa. W dysertacji zostały one jednak szeroko wykazane poprzez m.in. podjęcie polemiki z niektórymi poglądami doktryny jak i prezentację nowych argumentów przemawiających za rozstrzygnięciem kilku istotnych sporów teoretycznych w odniesieniu do tej kategorii orzeczeń. Zasadne było również omówienie zmian w przepisach i w orzecznictwie, datowanych w ostatnich kilkunastu latach. Krytyczna analiza części postępowań normowanych w księdze drugiej Kodeksu postępowania cywilnego powstawała w innym stanie prawnym lub w okresie, gdy w orzecznictwie Sądu Najwyższego dominowała wykładnia, obecnie już niejednolita lub uznana za nieaktualną.

Przegląd literatury przedmiotu potwierdza, sygnalizowaną przez Doktoranta, lukę badawczą. Jurysprudencja podjęła temat czynności decyzyjnych sądów w szerokim kontekście postępowania cywilnego (prace m.in.: E. Gapskiej, K. Piaseckiego), w tym postępowania nieprocesowego (prace m.in.: K. Lubińskiego, K. Markiewicza, A. Miączyńskiego, P. Rylskiego, K. Korzana, W. Siedleckiego, J. Policzkiewicza, R. Moszyńskiego, J. Pietrzykowskiego, J. Krajewskiego). Natomiast publikacje dotyczące poszczególnych postępowań nieprocesowych nie skupiały uwagi przede wszystkim na orzeczeniach albo nie rozważały tej kwestii z uwzględnieniem równocześnie wielu, komplementarnych z nimi, elementów systemu prawa (m.in. prace: A. Stempniaka, M. Walasika, A. Zielińskiego, A.

Michnik, T. Staweckiego). W ramach prezentowanych w tym nurcie rozważań zarysowały się różnice poglądów co do m.in. charakteru, zakresu i następstw prawnych orzeczeń wydawanych w kilku stanach faktycznych rozpoznawanych w postępowaniach nieprocesowych. W dyskusję włączyła się też judykatura. Nowe obszary spornych stanowisk doktryny, tym razem na styku prawa materialnego i procesowego, wytyczały również niektóre analizy prawa materialnego, ujmowane z perspektywy prawa rzeczowego (m.in. prace G. Bieńka, E. Gniewka, S. Rudnickiego, S. Breyera), instytucji ksiąg wieczystych i hipoteki (m.in. prace J. Pisulińskiego, S. Rudnickiego) oraz prawa rodzinnego.

W latach 2021 – 2023, w ramach *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego* opublikowany został tom IV *Postępowanie nieprocesowe*. Jego pierwsza część, pod red. T. Erecińskiego i K. Lubińskiego, poddała krytycznej analizie zasady podstaw orzekania oraz przedmiotu orzekania w postępowaniu nieprocesowym (Autor K. Markiewicz). W części drugiej tomu IV, pod redakcją P. Rylskiego i M. Walasika *Postępowanie nieprocesowe. Postępowania z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i rzeczowego*, badania nad orzeczeniami uzyskały bezpośrednie odniesienie do poszczególnych postępowań. Nie zawsze natomiast, z racji przedmiotu postępowania, status nieruchomości traktowano pierwszoplanowo (postępowanie o podział majątku wspólnego oraz o zniesienie współwłasności - oba rozdziały autorstwa A. Stempniaka). Tam, gdzie nieruchomość była przedmiotem postępowania, cechy orzeczeń, choć zajmowały istotną pozycję w ramach prowadzonej analizy, nadal nie skupiały głównego zainteresowania. Prace te znacząco jednak poszerzyły dorobek jurysprudencki w stosunku do postępowań: o zasiedzenie i o stwierdzenie nabycia własności nieruchomości rolnej przez samoistnego posiadacza (oba rozdziały autorstwa I. Wolwiaka), o ustanowienie drogi koniecznej i służebności przesyłu (Autor J. Pokrzywniak), wieczystoksięgowego (Autor P. Mysiak), a także postępowania o rozgraniczenie nieruchomości (Autorka K. Gajda-Roszczyńska).

Na kontynuację tego kierunku badań oczekują pozostałe postępowania nieprocesowe z udziałem nieruchomości: postępowanie o stwierdzenie spadku i dział spadku, postępowanie dotyczące odrębnej własności lokalu, a także postępowanie rejestrowe. Ten stan rzeczy, zestawiony z przedmiotem recenzowanej rozprawy, stanowi podstawę stwierdzenia o oryginalnym ujęciu badawczym, zastosowanym w rozprawie, a także o wypełnieniu, poprzez jej wyniki, jednej z luk w dorobku nauki prawa procesowego cywilnego.

III. Tytuł i konstrukcja rozprawy

Tytuł rozprawy *Natura prawna orzeczeń dotyczących nieruchomości w postępowaniu nieprocesowym* odpowiada jej zasadniczej treści.

Adekwatna dla realizacji celów badań konstrukcja dysertacji mogła przybrać kilka form. Zamierzenia naukowe przedstawiono bowiem w dość ogólnym brzmieniu. Określono je jako identyfikację, na tle innych postępowań i spraw, cech owej kategorii orzeczeń, odróżniających je od pozostałych oraz „generujących różne zagadnienia prawne, wymagające rozwiązania” (s. 16 rozprawy), w tym, powstających z ich udziałem, zależności o charakterze materialnym i procesowym. We wstępnej części rozprawy zagadnień tych nie sprecyzowano. Równolegle wskazano dwa cele badań empirycznych. Jeden to weryfikacja wartości naukowej samych badań: „jak badania aktowe rzutują na znalezienie cech wspólnych orzeczeń (...) odróżniających je od innych orzeczeń”. Zasadniczy cel badań akt sądowych sformułowano natomiast następująco: „ustalenie zakresu i częstotliwości wpływu stosowanych przez sądy przepisów procesowych na postępowanie nieprocesowe prowadzone w sprawach dotyczących nieruchomości” (s.17 rozprawy).

Struktura rozprawy w znacznej części nawiązała do treści swojego wstępu, korzystając konsekwentnie z trzech założeń konstrukcyjnych. Pierwsze, umocowało badania w usytuowaniu postępowania nieprocesowego w sprawach z udziałem nieruchomości w systemie prawa postępowania cywilnego, z uwzględnieniem zależności o charakterze materialnym i procesowym, tak charakterystycznych dla spraw, w których rozpoznawane są prawa i obowiązki względem nieruchomości. Drugie, posłużyło wyodrębnieniu wspólnych cech orzeczeń wydawanych we wszystkich tego rodzaju postępowaniach regulowanych w Kodeksie postępowania cywilnego. Trzecie, wyróżniło prawną naturę orzeczeń w kontekście indywidualnej specyfiki każdego z tych postępowań. Wszystkie punkty odniesienia były analizowane łącznie, na potrzeby wprowadzenia do dyskusji nad zagadnieniami spornymi lub nowymi w doktrynie, nowego stanowiska oraz przedstawienia, związanych z nimi, lecz także niezależnych od nich, postulatów *de lege ferenda* oraz rekomendacji na rzecz dobrych praktyk prowadzenia postępowań nieprocesowych dotyczących nieruchomości. Uwzględniono też badania komparatystyczne, z których część przeprowadzono przy udziale metody historycznej, a pozostałą - z udziałem metody formalno-dogmatycznej.

Poprzedzone wstępem, osiem rozdziałów rozprawy rozpoczyna się od prezentacji w rozdziale pierwszym *Postępowanie nieprocesowe a proces cywilny w sprawach dotyczących nieruchomości. Wspólne cechy wszystkich orzeczeń dotyczących nieruchomości w postępowaniu nieprocesowym* stanowią treść rozdziału drugiego, gdzie umieszczono również krytyczną analizę cech orzeczenia dotyczącego nieruchomości prowadzoną na potrzeby jego kwalifikacji do kategorii „części aktu prawnego złożonego”. Rozdział trzeci przedstawia wyniki ustaleń: *Wspólne cechy określonych grup orzeczeń dotyczących nieruchomości w*

postępowaniu nieprocesowym. Natomiast rozdziały od czwartego do ósmego przedstawiają cechy orzeczeń w poszczególnych rodzajach postępowań nieprocesowych: sprawach działowych - rozdział czwarty, sprawach z zakresu prawa rzeczowego – rozdział piąty, sprawach z zakresu prawa spadkowego – rozdział szósty, postępowania rejestrowego - rozdział siódmy, orzeczeń dotyczących ustanawiania odrębnej własności lokali - rozdział ósmy.

Nie w pełni natomiast konstrukcja rozprawy została dostosowana do anonsowanych badań empirycznych i ich wyników. Informacje na ten temat nadmiernie rozproszono i nie wyeksponowano najważniejszych z tych, których prezentację deklarowano. Dane pochodzące z akt sądowych wyodrębniono redakcyjnie na potrzeby jednego z postępowań, zaś w niektórych z innych omówionych postępowań, poprzestano na wzmiance o tej kwestii. Wyników nie zawiera zakończenie rozprawy. Dedykowany im załącznik nie prezentuje zakresu i częstotliwości wpływu na postępowanie, stosowanych przez sądy przepisów procesowych (s.17 rozprawy). Część najistotniejszych danych w tej materii nie ma formy syntezy, którą otrzymały zagadnienia drugoplanowe (m.in. czas postępowań, liczba uczestników, ilość kart i tomów akt - zob. pkt VI recenzji).

Zakończenia rozprawy częściowo koncentruje się zapowiedzianej (s. 23 rozprawy) ocenie obowiązującego stanu prawnego i postulatach *de lege ferenda*. Została ona jednak zdominowana podsumowaniem wyników prac badawczych nad trzema rodzajami cech analizowanych orzeczeń: cech generalnych, rodzajowych i indywidualnych, przy czym część konkluzji powtarza wcześniej formułowane zdania.

Zastrzeżenia dotyczące zakończenia i załącznika rozprawy nie obniżają znacząco wartości innych elementów struktury rozprawy, która, w przeważającej części, charakteryzuje się poprawną konstrukcją.

IV. Materiały badawcze i metodologia badań.

Przy przygotowaniu rozprawy wykorzystano obszerny, zróżnicowany tematycznie, zbiór literatury przedmiotu liczący około 635 pozycji (obliczenie własne). 24% z nich stanowią publikacje w językach: niemieckim (większość), angielskim, francuskim i włoskim. Obok prac z zakresu prawa postępowania cywilnego oraz prawa cywilnego materialnego, pomocniczo analizowano kilka prac z teorii i filozofii prawa, przede wszystkim na potrzeby pojęć i zasad domniemań prawnych oraz odpowiedniości stosowania prawa, w nawiązaniu do wykładni art. 1025 § 2 k.p.c. Zgromadzona bibliografia zawiera publikacje powstałe zarówno w XIX w. w okresie wyodrębniania nowoczesnego prawa postępowania cywilnego, jak i dokumentujące

kolejne stadia jego ewolucji, włącznie ze współczesnym stanowiskiem jurysprudencji. Dobór literatury potwierdza wiedzę Doktoranta o dorobku doktryny. Pominięto jednak kilka prac wydanych w ostatnich latach. Najistotniejsza z nich to, wydany w 2023 r. Tom IV *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego*, część druga, pod redakcją P. Rylskiego i M. Walasika *Postępowanie nieprocesowe. Postępowania z zakresu prawa osobowego, rodzinnego i rzeczowego* (szerzej w pkt II recenzji). Inna z nieuwzględnionych, a istotnych prac, to artykuł M. Walasika, *Profil i zakres postępowania nieprocesowego*, GSP 2022, nr 5. Nie wykorzystano także potencjału, wydanej w 2021 r. pierwszej części Tomu IV *Systemu Prawa Procesowego Cywilnego. Postępowanie nieprocesowe*, pod redakcją T. Erecińskiego i K. Lubińskiego. Analizę zawężono do najważniejszych, lecz nie jedyńskich, analiz autorstwa K. Lubińskiego (szerzej w pkt VI recenzji).

Badania, których wyniki prezentuje rozprawa, prowadzono z udziałem kilku, najczęściej stosowanych aktów prawa krajowego kształtujących normatywne podstawy orzeczeń wydawanych w postępowaniu nieprocesowym w sprawach dotyczących nieruchomości. Dodatkowo odniesiono się do Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012. Do badań komparatystycznych wykorzystano te wypowiedzi doktryny, które analizują: system prawa, jego praktykę, ale i założenia reform, w odniesieniu do porządków prawnych: niemieckiego, austriackiego, francuskiego oraz incydentalnie – innych państw. Na uwagę zasługują, z tej grupy, publikacje omawiające stan zamian prawnych w ostatnich latach.

Materiałem źródłowym były liczne orzeczenia sądów powszechnych i Sądu Najwyższego, a także, pojedynczo, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego. Doktorant przeprowadził również badania empiryczne na losowo dobranych aktach 127 spraw sądowych rozpoznawanych w sądach apelacji warszawskiej i łódzkiej. Dobór okręgów sądowych był prawidłowy dla pozyskania reprezentatywnych danych z jednego z regionów kraju (właściwość miejscowa obejmująca m.in. ośrodki wielkomiejskie, mniejsze miasta i tereny ze znacznym udziałem nieruchomości rolnych). Liczba analizowanych spraw również umożliwiała otrzymanie wartościowych wyników, odnoszących się do części z omawianych postępowań (sprawy spadkowe, o ustanowienie służebności drogi koniecznej i służebności przesyłu, o zniesienie współwłasności nieruchomości i o podział majątku wspólnego).

Wielowątkowy, obszerny zbiór danych i stanowisk jurysprudencji oraz judykatury, a także materiału źródłowego pozyskanego bezpośrednio przez Doktoranta, został poddany analizie z wykorzystaniem czterech metod badawczych: formalno-dogmatycznej, historycznej, empirycznej i prawnoporównawczej. Zastosowano je, w większości, adekwatnie do celów prowadzonych badań. Wyróżnić należy te analizy materiałów badawczych, które stały się

następnie podstawą udziału Doktoranta w polemicznej dyskusji na temat niektórych funkcji, celów i cech orzeczeń wydawanych w postępowaniach nieprocesowych.

Wątpliwości do użytych narzędzi analitycznych zarysowały się w związku z częścią rezultatów badań empirycznych (zob. uwagi w pkt VI recenzji). Nie zawierają one bowiem „ustalenia zakresu i częstotliwości wpływu stosowanych przez sądy cywilne przepisów procesowych na postępowanie”, w tym „uzależnienia” części tych decyzji „od postanowień wydawanych w typowo procesowych sytuacjach” (s. 17 rozprawy). Przedstawiono tylko informacje o częstotliwości stosowania niektórych norm Kodeksu postępowania cywilnego (s. 324-330 rozprawy).

Uwagi krytyczne na temat metod użytych przy badaniach aktowych oraz pominięcie niektórych prac jurysprudencji, nie zmieniają, ogólnie pozytywnej, oceny rozprawy na podstawie kryterium doboru materiału źródłowego oraz zastosowanych metod badawczych.

V. Problemy badawcze

Główny problem badawczy sformułowano jako wyróżnienie „charakterystycznych cech orzeczeń dotyczących nieruchomości w postępowaniu nieprocesowym”, w tym skupienie na „właściwościach jedynie adekwatnych dla postanowień orzekających co do istoty sprawy” które odróżniają „te sprawy” od innych, rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym (s. 15 rozprawy). Celem rozprawy oznaczono także identyfikację różnic prawnych cech orzeczeń, przypisanych do poszczególnych postępowań. Natomiast na pozycję weryfikowanej w rozprawie hipotezy wprowadzono stwierdzenie funkcjonowania dwóch typów orzeczeń merytorycznych w postępowaniach nieprocesowych dotyczących nieruchomości. Klasycznych, które cechują postępowania: wieczystoksięgowe i rejestrowe oraz orzeczeń nieklasycznych, charakterystycznych dla postanowień co do istoty sprawy wydawanych w pozostałych sprawach. Założenia rozprawy informowały także o zastosowaniu teorii aktu prawnie złożonego do badań nad orzeczeniami dotyczącymi nieruchomości, a wydawanych w postępowaniu nieprocesowym (s. 18 rozprawy). Nie skonkretyzowano natomiast roli tego zagadnienia z perspektywy problematyki prowadzonych badań (teza/ hipoteza/ inny element konstrukcyjny).

Fakt występowania różnic (w ramach postępowania nieprocesowego oraz w zestawieniu z postępowaniem procesowym) nie kwalifikuje się do rangi problemu badawczego, ponieważ jest powszechnie znany. Znany jest też, wskazany w rozprawie, podział na orzeczenia klasyczne i nieklasyczne.

Powyższe zastrzeżenie nie umniejsza wartości naukowej dysertacji, ponieważ jej szczegółowa treść wyróżnia, znacznie konkretniej, niż dokonano tego we wstępie pracy, istotne problemy badawcze, których przybliżenia lub rozwiązania podjął się Doktorant. Ich prezentację należy rozpocząć od przeprowadzonej analizy na temat prawidłowości obowiązującego zakresu kognicji sądów w postępowaniu nieprocesowym w sprawach dotyczących nieruchomości. W rozprawie uzasadniono obecny podział spraw między postępowanie procesowe i nieprocesowe wraz z wyróżnieniem spraw, które zawierając roszczenia o charakterze procesowym, są rozpoznawane w postępowaniu nieprocesowym, z uwagi na charakterystyczną dla niego cechę kompleksowości orzeczeń. Równolegle, przedstawiono kontrargumenty wobec propozycji przeniesienia do postępowania procesowego jednego z rodzajów spraw (podział rzeczy wspólnej do korzystania *quod usum*- s. 197 rozprawy). Podstawę obu stanowisk ukształtowała staranna weryfikacja kryteriów określających cechy postępowania nieprocesowego, przedmiot poszczególnych postępowań i związane z nimi uwarunkowania wywodzone z prawa materialnego.

Zgłoszono natomiast postulat poszerzenia zakresu postępowania rejestrowego o kilka kwestii obecnie rozpoznawanych w postępowaniu wieczystoksięgowym. Podniesiono też argumenty na rzecz przekazania sądom dodatkowych narzędzi prawnych umożliwiających wzmocnienie udzielanej ochrony prawnej, w celu poprawy bezpieczeństwa obrotu gospodarczego (s. 72 rozprawy).

Zagadnienia te powiązano, korzystając z prac m.in. K. Lubińskiego, z rozważaniami na temat zróżnicowanych form działalności sądów w postępowaniu nieprocesowym, począwszy od aktów wymiaru sprawiedliwości, poprzez, nie należącą do tej kategorii działalność jurysdykcyjną, a także czynności pomocnicze. Jeden z kontekstów wytyczał temat deklaratywnego i konstytutywnego aktu ochrony prawnej, prezentowanych także za pośrednictwem skutku konstytutywnego niepełnego oraz skutku stanu faktycznego, pozostającego przedmiotem szczególnego zainteresowania badawczego Doktoranta (s. 63-68 rozprawy).

Wyniki tych prac potraktowano jako jedno z umocowań stwierdzenia szczególnej przydatności teorii orzeczenia jako części aktu prawnego złożonego dla orzeczeń w postępowaniach nieprocesowych dotyczących nieruchomości (s. 77 rozprawy). Stanowisko to rozwija dorobek doktryny. Teorię prawa cywilnego, a także weryfikację współczesnych wypowiedzi jurysprudencji i judykatury zastosowano m.in. do sformułowania propozycji poszerzania teorii aktu prawnego złożonego o cechę dynamiki postępowania nieprocesowego (s. 78 rozprawy). W ramach wstępnej analizy przeprowadzono badania także nad relacją

między zasadą uczestnictwa, a rozszerzoną skutecznością orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym, z uwzględnieniem, charakterystycznych dla praw rzeczowych, skutków prawnych *erga omnes*.

Krytyczny przegląd stanowisk jurysprudencji na temat cech postępowania nieprocesowego, a przede wszystkim kryteriów identyfikujących owe cechy, stał się punktem wyjścia dla przedstawienia w rozprawie charakterystyki postępowań, w tym orzeczeń dotyczących nieruchomości, z podziałem na kilka kategorii judykatów. Pierwsza, pozytywnie zweryfikowała hipotezę rozprawy wyodrębniając orzeczenia klasyczne i nieklasyczne, z uwagi na występujące między nimi różnice, w tym względem zasad zaangażowania sądu w ustalanie faktów (s. 52-53 rozprawy). Poparta argumentami druga klasyfikacja, dookreśliła i przyporządkowała wspólne cechy wszystkich orzeczeń, a w dalszej kolejności - większości orzeczeń. Ich reprezentatywną grupę stanowią orzeczenia wydawane w trzech typach sprawach działowych (zniesienie współwłasności, podział majątku wspólnego, dział spadku), a także orzeczenia w postępowaniach klasycznych: wieczystoksięgowym i rejestrowym. W orzeczeniach w sprawach działowych wyróżniono m.in. takie kwestie jak: treść zastępująca oświadczenie woli, kompleksowość rozstrzygnięcia i następstwa tej cechy, w tym treść orzeczenia wynikająca z niezwiązania sądu wnioskiem oraz z wielokierunkowości żądań, a także podwójny, materialno-procesowy, skutek czynności decyzyjnych sądu oraz specyfika zasad wykonalności owych orzeczeń.

Zagadnienia te stały się przyczynkiem do, wartościowych naukowo, a także istotnych dla stosowania prawa sądowego, analiz przesłanek decydujących o miejscu niektórych kwestii prawnych w odpowiednio: sentencji albo w uzasadnieniu orzeczenia, a w konsekwencji, o rodzaju środków prawnych służących uzupełnieniu treści brakującej w orzeczeniu lub mających na celu inny zakres zmiany orzeczenia. Ważnym wątkiem badawczym powołującym się na integralność orzeczenia w sprawach działowych, są rozważania o zakresie obowiązywania zakazu *reformationis in peius*.

Trafnie, zainteresowania badawcze objęły także, w tym samym kontekście, kwestie mogące stać się przedmiotem orzeczenia: wstępnego, częściowego lub uzupełniającego. W rozprawie przedstawiono rekomendacje częstszego korzystania z postanowień wstępnych, w tym uznając za uprawnione objęcie nimi: ważności testamentu i niegodności dziedziczenia. Uzasadniono poszerzenie katalogu spraw objętych takim postanowieniem o jedno z praw uregulowanych w ustawie o ochronie lokatorów (art. 11 ust 2 uOWL - to samo stanowisko przedstawił też A. Stempniak, *System postępowania...* tom IV, część druga s. 572). Równolegle, przedstawiono

kontrargumenty wobec stanowiska opiewającego się za uprawnieniem rozstrzygnięcia w formie postanowienia wstępnego, ustalenia nieważności małżeńskiej umowy majątkowej.

Dalsze części rozprawy zaprezentowały wyniki badań nad orzeczeniami w poszczególnych rodzajach postępowań. Autorskie polemiki z niektórymi poglądami jurysprudencji i judykatury, w tym również w odniesieniu do prawa cywilnego materialnego, a także poszerzenie przez Doktoranta zbioru argumentów na rzecz jednego ze stanowisk w już znanych sporach doktryny, wykorzystywały ustalenia pierwszej części dysertacji, w tym o funkcji, celu i cechach ochrony prawnej udzielanej w postępowaniu nieprocesowym, uwzględniającej specyfikę praw do nieruchomości i wywodzony z nich, interes publiczny. Stanowisko to korzystało również z wyników badań komparatystycznych, w tym zorientowanych na reformy prawa.

Wartością rozprawy, obok analizy stanu prawnego i poglądów doktryny, są wzmiankowane już, samodzielne stanowiska w sprawach spornych lub tych, które dysertacja przedstawia w nowej perspektywie. Skupiają uwagę poprzez swoje uzasadnienie, także gdy niektóre z nich mogą spotkać się z zastrzeżeniami, wówczas bowiem stanowią istotny przyczynek do skonkretyzowania punktów spornych dalszej dyskusji. W rozprawie wyrażono m.in. poparcie dla klasyfikacji do kategorii orzeczeń konstytutywnych - orzeczenia o nierównych udziałach, a do orzeczeń deklaracyjnych – orzeczenia o obowiązku wydania przedmiotów, dokonania dopłat i spłat. Z aprobatą może spotkać się też stanowisko Doktoranta o celu postępowania o dział spadku, polemizujące z orzecznictwem Sądu Najwyższego odnoszącym się do związku między orzeczeniem o dziale spadku a skutkami *erga omnes*. Podobna opinia dotyczy statusu art. 1025 § 2 k.p.c., identyfikowanego w dysertacji z powołaniem się na dorobek teorii prawa. Za uzasadnione może zostać uznane także twierdzenie Doktoranta, na tle rozbieżności poglądów doktryny, o braku możliwości stosowania art. 677§ 1 k.p.c. do postanowienia o stwierdzeniu nabycia prawa przez inną osobę niż podmiot wskazany przez wnioskodawcę lub uczestnika postępowania o zasiedzenie (zob. A. Wolwiak, *System ...*, tom IV część druga, s. 983).

W rozprawie krytyce poddano pogląd E. Gniewka o art. 64 k.c. jako samodzielnej przesłance dla orzeczenia zastępującego oświadczenie woli. Treść rozprawy włącza się też, przekonywującym stanowiskiem, w dyskusję na temat charakteru wpisów do ksiąg wieczystych określając je w kategoriach „dwoistej natury” jako akt jurysdykcyjny, a równocześnie czynność techniczna, a także w rozważania o celowości utrzymywania dotychczasowego podziału na orzeczenia konstytutywne i deklaratywne w postępowaniu wieczystoksięgowym. Powiązany został z tym postulat poszerzenia katalogu konstytutywnych wpisów do ksiąg wieczystych.

Nie w pełni przekonywująca jest natomiast polemika Doktoranta wobec wypowiedzi doktryny na temat, odpowiednio: inicjatywy sądu w przypadku bezczynności uczestników w kwestii ustalenia wartości nakładów, a także rozstrzygnięcia, w postępowaniu o podział majątku wspólnego, również o nakładach z majątku osobistego jednego z małżonków na majątek osobisty drugiego z nich. Przyczyną tej refleksji jest m.in. argumentacja samego Doktoranta na rzecz kompleksowości orzeczenia wydanego w postępowaniu nieprocesowym oraz kryteriów, wyznaczających zakres tego rodzaju czynności decyzyjnych sądów. Z treści rozprawy, pośrednio, wynika brak poparcia dla zmiany linii orzeczniczej SN o dopuszczalności zgłoszenia roszczenia w postępowaniu procesowym o odsetki od spłat i dopłat, gdy orzeczenie wydane w postępowaniu działowym nie odniosło się do kwestii odsetek. W odróżnieniu od innych polemik, to stanowisko nie zostało uzasadnione.

Z powołaniem się na potrzebę zmiany stanu prawnego ze względu na nierozwiązane problemy praktyki obrotu prawnego z udziałem nieruchomości, zostały przedstawione w rozprawie postulaty na rzecz poszerzenia kognicji sądu w postępowaniu rejestrowym. Część z nich umocowano szczegółowymi informacjami o przyczynach powstawania lub utrzymywania owych problemów (m.in. fikcyjne adresy przedsiębiorców). W odniesieniu natomiast do postępowania wieczystoksięgowego sformułowano m.in. rekomendację, włącznie z propozycją brzmienia nowej części przepisu, przyznania sądom uprawnienia zamknięcia jednej z dwóch ksiąg wieczystych urzędzonych dla tej samej nieruchomości w sytuacji, gdy treść obu jest tożsama co do praw i obowiązków dotyczących nieruchomości. Rekomendacje nowelizacji przepisów mają na uwadze także inne postępowania, w tym postępowanie działowe. Przedstawiono także, z powołaniem na uproszczenie obrotu gospodarczego, propozycję ujednoczenia form orzeczeń w obu klasycznych postępowaniach nieprocesowych, poprzez wprowadzenie do postępowania rejestrowego rozwiązań stosowanych w postępowaniu wieczystoksięgowym.

W dysertacji zawarto również, przywołując potrzeby praktyki oraz rozwiązania obowiązujące w innych systemach prawnych, kilka trafnych propozycji dobrych praktyk, powołując się na możliwość ich stosowania bez zmiany stanu prawnego. Jedną z nich dotyczy sformułowania orzeczenia negatywnego w odniesieniu do zapisu windykacyjnego.

Szesnaście konkluzji rozprawy grupuje najważniejsze wyniki krytycznej analizy tytułowego zagadnienia. Akcentują typowe dla tego trybu postępowania treści orzeczenia: zasadnicze i subsydiarne, a także ciągłość ochrony udzielanej powszechnie, nieokreślonej liczbowo grupie podmiotów, w tym ochronę *erga omnes*, niemającą związku wyłącznie z

orzeczeniami konstytutywnymi, gdyż cecha ta charakteryzuje wszystkie orzeczenia wydawane w postępowaniu nieprocesowym dotyczącym nieruchomości.

Wybór podjętych w rozprawie problemów badawczych oraz rodzaj zastosowanej wobec nich analizy, jest oryginalnym przyczynkiem do rozwoju doktryny prawa procesowego cywilnego.

VI. Uwagi szczegółowe

Polemizując z niektórymi poglądami jurysprudencji i judykatury rozprawa, zazwyczaj, przedstawia istotne argumenty. Także w przypadkach, gdy niektóre z nich nie są, w opinii recenzenta, przekonujące, pozostają one w pełni uprawnione by kształtować nurt dyskusji nad zakresem praw, powinności i obowiązków sądu względem treści orzeczeń i ich uzasadnień w sprawach dotyczących nieruchomości rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym.

Uwagi przedstawione w tej części recenzji dotyczą natomiast trzech innych rodzajów merytorycznych zastrzeżeń.

Pierwsze, sygnalizuje skrótowe potraktowanie postępowania o ustanowienie służebności przesyłu oraz zasiedzenia służebności gruntowej o treści odpowiadającej służebności przesyłu, z powołaniem się na utrwalone stanowisko orzecznictwa (s. 217-218 rozprawy). Tymczasem linia orzecznicza Sądu Najwyższego uległa zmianie (post SN z 24.2.2023r., III CZP 108/22, Legalis), nierozstrzygnięte pozostaje, związane tym orzeczeniem, zagadnienie wniesione do rozpoznania przez Trybunał Konstytucyjny – połączone sprawy P 10/16, P 18/16 (część innych spraw została umorzona przez TK, w sposób sugerujący unikanie analizy prawnej). Z kolei na s. 85 rozprawy, zbyt pośpieszenie posłużono się, gdy mowa o ustanowieniu służebności drogi koniecznej, sformułowaniem „dotychczasowy właściciel” zamiast odpowiednio „właściciel nieruchomości obciążonej”. Nadmiernym uproszczeniem jest przypisanie jako cechy wspólnej wszystkim orzeczeniom w sprawach nieruchomości, faktu wydania orzeczenia na podstawie obowiązujących przepisów ustawy, wbrew woli uczestników, gdy uczestnicy: „domagają się wydania postanowienia niezgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego (s. 57 rozprawy). Nie jest to cecha orzeczenia, nie jest to również okoliczność przypisana tylko do postępowań nieprocesowych.

Drugie zastrzeżenie wynika z braku spójności między treścią celu badań empirycznych a przedstawionym rezultatem. Badania miały ustalić „zakres i częstotliwości wpływu stosowanych przez sądy przepisów procesowych na postępowanie nieprocesowe prowadzone w sprawach dotyczących nieruchomości” (s.17 rozprawy- dwukrotne powtórzenie cytatu tego celu w recenzji jest konieczne dla precyzyjnego przedstawienia uwagi). Należało

zmodyfikować cel badań w sytuacji, gdy udostępnione akta sądowe nie mogły stać się reprezentatywnym źródłem pełnozakresowej, pierwotnie projektowanej, informacji. Z zestawienia zaprezentowanego w jeden z rubryk tabeli załącznika wynika tylko częstotliwość zastosowania danego przepisu, warunkowana zazwyczaj obiektywnymi przesłankami konkretnego postępowania.

Wątpliwości dotyczą też formy kwestionariusza, zawierającego 237 pytań (s. 317 rozprawy), co skutkuje bardzo szeroko wytyczonym obszarem badań, wymagającym odniesienia do wielu dodatkowych informacji gwarantujących właściwy kontekst przeprowadzenia oceny zastosowania lub zaniechania zastosowania przez sąd przynajmniej części, z wskazanych w kwestionariuszu, norm procesowych (w załączniku podano łącznie 103 pytań dotyczących tej kwestii, pozostałe 16 objęło inne zagadnienia). Niezrozumiały jest opis funkcji pytań szczegółowych: „mają jedną cechę: większość z nich ma charakter incydentalny tzn., że pojawia się jedynie wyjątkowo w określonych sprawach, co wiąże się z możliwością popełnienia błędu przez sędziego i w konsekwencji może prowadzić do zaskarżenia takiego postanowienia, bądź w przypadku braku takiego zaskarżenia do wydania orzeczenia w sposób sprzeczny z prawem. Ponadto, należy zauważyć, że takie orzeczenie może się uprawomocnić i wywoływać skutki prawne przez wiele lat” (s. 317-318 rozprawy). Interpretacja przytoczonego założenia może być bardzo różnorodna, w tym odbiegająca od cytowanego ze wstępu rozprawy celu badań empirycznych.

Identyfikacja błędnego stosowania prawa, poprzez analizę rodzaju środków zaskarżenia i następstw ich wniesienia, została sprowadzona do dwóch typów informacji: o uwzględnionych, w tym częściowo, kilku przypadkach zażaleń i apelacji oraz o wadliwych kilku praktykach. Były nimi: pomijanie w postanowieniu o stwierdzeniu spadku odniesienia do zapisu windykacyjnego, w przypadku dziedziczenia testamentowego; niewysyłanie w części spraw postanowień merytorycznych do wydziałów ksiąg wieczystych, a także niewskazywanie konkretnej zasady z art. 520 k.p.c., przy orzeczeniach o kosztach postępowania. Nie dookreślono zawartego w rozprawie stwierdzenia różnic w prowadzeniu postępowań w sąsiadujących ze sobą okręgach sądowych. Otwartym pozostało pytanie czy „odmienny układ i treść orzeczeń” i „szczególne podejście sędziów do prowadzonej procedury” (s. 338 rozprawy), wpływają na prawa i obowiązki stron czy sprowadzają się do kwestii redakcyjnych w treści postanowień i zarządzeń?

Trzecia uwaga sprowadza się do odnotowania przypadków powtarzania (bez stosownego uzasadnienia) niektórych fragmentów rozprawy (m.in. s. 36, 72, 83, 260, a także treść zakończenia rozprawy).

Uwagi redakcyjne dotyczą: nie zawsze uzasadnionego przywołaniu niektórych prac jurysprudencji, jako podstawowego źródła stanowiska doktryny (przykładem jest przypisy nr 732, 868- oba przywołują te same publikacje i strony, z czego większość nie jest adekwatna do omawianego zagadnienia), a także kilku przypadków wprowadzenia do głównego wyводу rozprawy informacji kwalifikujących się do przypisów (m.in. s. 267, 285 – na tej stronie jest błąd liczbowy – dwie sprawy wśród 41 nie stanowią 2,083% udziału). Gdy mowa jest, w poszczególnych rozdziałach o wynikach badań akt sądowych, nie towarzyszy tej informacji przypis identyfikujący źródło danych (m.in. s. 119, 140, 196, 251, 257, 285 rozprawy).

Dysertację napisano poprawnie pod względem językowym. Nieliczne uchybienia dotyczą błędów językowych związanych z: użyciem na początku zdania - sformułowań, błędnie sugerujących prezentację innego poglądu np. „niemniej jednak”; dużych liter do nazw rodzajowych np. Wydziały Ksiąg Wieczystych, a także z nieusunieniem kilku literówek m.in. w słowach: „którym” s. 112; „przypadek” s. 337 rozprawy. W bibliografii, z pominięciem kolejności alfabetycznej, zamieszczono publikację A. Machowskiej *Prawo francuskie*, a opis jednej z prac sugeruje jeden tekst trzech Autorów, w sytuacji, gdy publikacja ta zawiera osobne teksty każdego z Nich (E. Gapska, K. Lubiński, K. Markiewicz [w:] *System Postępowania Procesowego Cywilnego* red. T. Ereciński, tom IV *Postępowania nieprocesowe* część 1).

VII. Konkluzja

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pana mgr Cezarego Dzierzbickiego *Natura prawna orzeczeń dotyczących nieruchomości w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2024, spełnia, w moim przekonaniu, wymogi określone w art. 13 ust 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. 2017, poz. 1789), w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669 z późn. zm.). Stanowi oryginalne odniesienie do problemu naukowego, a jej Autor wykazał wiedzę teoretyczną w zakresie nauk prawnych oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych stadiów postępowania w sprawie nadania stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne.

dr hab. Anna Machnikowska, prof. nadzw.